

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Anna Zarén

Slakt i Guds namn

En kritisk granskning av djurskyddslagens förenlighet med artikel 9 EKMR

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Emma Ahlm

Termin: HT 2018

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRKORTNINGAR	5
1 INLEDNING	6
1.1 Bakgrund	6
1.2 Syfte	7
1.3 Frågeställning	7
1.4 Avgränsning	7
1.5 Metod och perspektiv	9
1.5.1 Metod	9
1.5.2 Perspektiv	9
1.6 Forskningsläge	10
1.7 Material	10
1.8 Disposition	11
2 SLAKT	12
2.1 Religiös slakt	12
2.1.1 Judendom	12
2.1.2 Islam	12
2.2 Konventionell slakt i Sverige	13
3 DJURSKYDD	14
3.1 Svensk lagstiftning	14
3.2 Europakonventionen	15
4 EUROPAKONVENTIONEN	16
4.1 Bakgrund	16
4.2 Margin of appreciation	16
4.3 Europadomstolens praxis	18
4.4 Europakonventionen i svensk rätt	19

4.5	Svenska domstolars tolkning av Europakonventionen	19
5	RELIGIONSFRIHET I EUROPAKONVENTIONEN	21
5.1	Religionsfrihetens delar	21
5.2	Begreppet ”religion”	22
5.3	Begreppet ”utöva”	23
6	BEGRÄNSNING AV RELIGIONSFRIHETEN I ARTIKEL 9	24
6.1	Begränsning enligt artikel 9.2	24
6.1.1	Begränsningens ändamål	25
6.1.2	Nödvändig i ett demokratiskt samhälle	25
6.1.2.1	”Pressing social need”	27
6.1.2.2	“Proportionate to the legitimate aim pursued”	27
6.1.2.3	“Relevant and sufficient”	28
6.2	Inhemsk åtgärds förenlighet med artikel 9.2	28
7	ANALYS SAMT AVSLUTANDE REFLEKTION	31
7.1	Analys	31
7.1.1	Utgör djurskyddslagen en begränsning av artikel 9 EKMR?	31
7.1.2	Kan 14 § djurskyddslagen anses vara en legitim begränsning?	33
7.1.2.1	Föreskriven i lag	33
7.1.2.2	Begränsningens ändamål	33
7.1.2.3	Nödvändig i ett demokratiskt samhälle	34
7.1.2.3.1	”Pressing social need”	34
7.1.2.3.2	“Proportionate to the legitimate aim pursued”	35
7.2	Avslutande reflektion	36
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	37
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	40

Summary

Both Judaism and Islam dictate religious slaughter, whereby livestock often is slaughtered without prior stunning. In Sweden, this method of slaughter is prohibited pursuant to section 14 of the Animal Welfare Act (1988:534). However, Article 9 of the European Convention on Human Rights stipulates freedom of religion. The present paper aims to examine whether the Swedish legislation is compatible with Article 9. Focus will be on Jewish and Islamic religious slaughter. Following the legal-dogmatic method, this paper seeks to examine the right to freedom of religion under the Convention – on the one hand, what this freedom entails and, on the other, under what terms a contracting state may justify interference with this freedom.

Previous case-law of the European Court on Human Rights discusses the meaning of the term “religion” in Article 9 as well as the freedom to religion itself. Article 9 guarantees both the right to *hold* a belief and the right to *manifest* that belief. Pursuant to Article 9.2, the right to *manifest* belief is not absolute and may therefore be subject to restrictions.

In the case of *Cha'are Shalom ve Tsedek v. France*, the Court held that observing dietary rules dictated by a religion is considered a practice protected by the right to manifest one's religion within the meaning of Article 9. The Court nonetheless noted that the applicant association could obtain eligible meat and further stressed that the right to freedom of religion cannot extend to the right to take part in person in the performance of ritual slaughter. Therefore, the Court argued, there had been no violation of Article 9.

In the light of the Court's prior ruling in the French case, the Animal Welfare Act (1988:534) may be considered compatible with Article 9 due to the absence of an import ban on meat slaughtered without prior stunning.

However, *Cha'are Shalom ve Tsedek v. France* is the only judgment to date on religious slaughter. The European Convention is frequently seen as a living instrument which must be interpreted taking account of present-day conditions. Animals are more so now than before seen as sentient beings as opposed to objects alone. On present trends, there is a possibility of a different outcome in future rulings of the Court.

Freedom of religion is considered one of the foundations of a democratic society. The fact that fundamental religious practices are criminalized is therefore possibly a ground for concern. Religious slaughter taken in conjunction with Article 9 is a highly topical issue and it is of great interest that future rulings of the Court further clarifies the lines of the correlation between these two.

Sammanfattning

Religiös slakt påbjuds inom både islam och judendom. Gemensamt för dessa metoder är att djuret ofta slaktas utan föregående bedövning. Denna slakt är i Sverige förbjuden enligt 14 § djurskyddslagen (1988:534). Samtidigt stadgas i artikel 9 EKMR rätt till religionsfrihet. Uppsatsens syfte är att utreda huruvida 14 § djurskyddslagen (1988:534) kan anses vara förenlig med rätten till religionsfrihet i artikel 9 EKMR. Fokus för uppsatsen kommer att läggas på den religiösa slakt som förekommer inom judendom och islam. Genom rättsdogmatisk metod skall utredas vad rätten till religionsfrihet i artikel 9 EKMR inbegriper samt under vilka förutsättningar denna rätt kan begränsas.

Gällande artikel 9 har Europadomstolen i tidigare praxis diskuterat såväl innebörden av begreppet ”religion” som omfattningen av den konventionsstadgade religionsfriheten. Artikel 9 innefattar dels rätten att *inneha* en religion, dels rätten att *utöva* religion. Rätten att *utöva* religion är relativ och därmed möjlig att begränsa enligt artikel 9.2.

Europadomstolen uttalade i målet *Cha'are Shalom ve Tsedek v. France* att följande av dietära regler, påbjudna av religion eller annan filosofisk övertygelse, inbegrips av begreppet ”utöva” i artikel 9.1 EKMR. Trots oförmåga att själv utföra religiös slakt kan emellertid *tillgång* till kött slaktat enligt religiösa regler medföra att religionsfriheten inte anses begränsad. Vidare förnekade Domstolen att artikel 9 inbegriper en rätt att *personligen* utföra religiös slakt.

Mot bakgrund av Europadomstolens bedömning i det franska målet kan tänkas att Sveriges avsaknad av importförbud av kött, slaktat utan föregående bedövning, medför att 14 § djurskyddslagen (1988:534) inte anses utgöra en begränsning av religionsfriheten i artikel 9 EKMR.

Målet är dock till dags dato det enda på området. Den samhälleliga synen på djur har ändrats – från att blott ha betraktats som egendom ses djur idag som kännande varelser. Mot bakgrund av Europakonventionens funktion som ett levande instrument samt ett i framtiden eventuellt utökat djurskydd till följd av en förändrad syn på djur kan tänkas att utfallet blir ett annat i framtida avgöranden.

Att grundläggande religiösa traditioner är kriminaliserade i svensk lag kan anses problematiskt, inte minst med anledning av religionsfrihetens betydelse för ett demokratiskt samhälle. Slakt i religionsfrihetens namn är ett aktuellt område vars gränser förhoppningsvis närmare klargörs i framtiden.

Förkortningar

EKMR	Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
Europadomstolen	Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna
HD	Högsta Domstolen
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Hösten 2017 lade riksdagsledamoten Richard Jomshof fram en motion i vilken han pekar på behovet av ett importförbud av halal- och kosherkött. Jomshof menar att de slaktmetoder som används innebär ett ”utdraget dödsförlopp med onödigt lidande, smärta och ångest” och uttrycker vidare att kött från sådan slakt är ”kött från djur som plågats ihjäl”.¹

Motionen är av intresse då den berör ett angeläget ämne – frågan gällande religiös slakt och dess tillåtlighet i Sverige. Inom såväl judendom som islam uppställs för köttets tillåtlighet ett krav på slakt utan föregående bedövning av djuret.² I Sverige råder idag enligt 14 § djurskyddslagen (1988:534) ett förbud mot utförandet av slakt utan föregående bedövning. Bakgrunden till denna bestämmelse uppges vara djurskydd.³ Samtidigt stadgas i 2 kap 1 § första stycket p. 6 regeringsformen (1974:152) en rätt till religionsfrihet, vilket tillika uttrycks i den av Sverige inkorporerade europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Enligt artikel 9.1 EKMR innefattar denna religionsfrihet en rätt att utöva sin religion eller tro genom bland annat sedvänjor och ritualer.

Jomshofs motion kan således sägas belysa en högst central fråga. Hur långt sträcker sig religionsfriheten – vad tillåts egentligen ”i religionens namn”? Det kan diskuteras huruvida religiös slakt innefattas av den lagstadgade rätten till religionsutövande i artikel 9 EKMR. Om så är fallet, innebär Sveriges förbud av religiös slakt då en inskränkning av den konventionsstadgade religionsfriheten och är i sådant fall denna inskränkning legitim?

¹ Motion 2017/18:2381.

² Pozzi et. al (2015) s. 8 ff.

³ Prop. 1987/88:93 s. 28 f.

1.2 Syfte

Syftet med denna uppsats är följaktligen att undersöka huruvida förbudet mot slakt utan föregående bedövning i 14 § djurskyddslagen kan anses vara förenligt med rätten till religionsfrihet i artikel 9 EKMR.

1.3 Frågeställning

Mot bakgrund av ovan presenterade syfte är uppsatsens centrala frågeställning följande:

- Kan Sverige anses ha brutit i sina förpliktelser enligt den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna till följd av det lagstadgade förbudet mot slakt utan föregående bedövning i 14 § djurskyddslagen (1988:534)?

I syfte att utreda ovanstående frågeställning skall följande underfrågor besvaras under uppsatsens gång:

- Vad innebär rätten till religionsfrihet enligt artikel 9 EKMR?
- Vad innefattar religionsfriheten i artikel 9 EKMR – kan religiös slakt anses rymmas inom artikel 9:s skyddsområde? *samt*
- Under vilka förutsättningar kan religionsfriheten i artikel 9 begränsas?

1.4 Avgränsning

Uppsatsen kommer att begränsa sig till att behandla religiös slakt utan föregående bedövning inom judendom och islam. Detta sker med vetskapen om att religiös slakt förekommer även i andra religiösa sammanhang.⁴ Denna avgränsning har först och främst skett med hänsyn till fördelningen

⁴ Enkvist (2013) s. 130.

av svenska medborgares religionstillhörighet. 1930 hölls i Sverige den sista folkräkningen där statistik även fördes över konfessionell tillhörighet.⁵ Antalet religiösa anhängare kan således inte uttryckas exakt utan dagens statistik bygger på en uppskattning. Antalet individer i Sverige med judisk tro uppskattas till år 2020 vara cirka 10 000 och antalet individer med muslimsk tro ca 640 000.⁶ Vilka av dessa som utöver sin kulturella bakgrund är aktivt praktiserande låter sig emellertid inte sägas, inte heller hur stor andel som följer av religionen påbjudna dietära regler.

Inom islam förekommer även religiös slakt med föregående bedövning under förutsättning att denna är reversibel; djuret kan efter bedövningen återupplivas.⁷ Denna gren av halalslakt är till följd av bedövningen tillåten i Sverige och kommer således inte att diskuteras i denna uppsats med hänsyn till avsaknaden av konflikt mellan svensk lag och Europarätt.

Djurskyddslagen innefattar även en undantagsbestämmelse gällande slakt av fjäderfä och kaniner,⁸ vilka får slaktas utan föregående bedövning. Detta undantag bör enligt lagstiftaren få göras ”av praktiska skäl”.⁹ Likt reversibel bedövning vid slakt ger inte heller denna slakt upphov till något lagbrott och kommer således inte att behandlas under uppsatsens gång.

Uppsatsen avgränsas därutöver till att behandla svensk lagstiftning samt Europakonventionen. Utgångspunkt kommer att tas i Europadomstolens yttranden.

⁵ Karlsson och Svanberg (1995) s. 13 f.

⁶ Pew-Templeton Global Religious Futures Project, *Religious Demography: Affiliation*, <http://www.globalreligiousfutures.org/countries/sweden#/?affiliations_religion_id=0&affiliations_year=2020®ion_name=All%20Countries&restrictions_year=2016>, besökt 2018-11-23.

⁷ Pozzi et. al (2015) s. 8.

⁸ 14 § tredje stycket djurskyddslag (1988:534).

⁹ Prop. 1987/88:93 s. 28.

1.5 Metod och perspektiv

1.5.1 Metod

För att besvara de frågeställningar som har presenterats ovan i avsnitt 1.3 krävs först och främst förståelse för innebörden av gällande rätt, vilken således bör klargöras.

Syftet med uppsatsen är därutöver att utreda huruvida Sverige kan anses ha brustit i sina förpliktelser enligt artikel 9 EKMR genom det lagstadgade förbudet mot slakt utan föregående bedövning i 14 § djurskyddslagen. Det föreligger här två motstående intressen: djurskydd å ena sidan, religionsfrihet å andra sidan.

Av ovanstående synes att uppsatsen omfattar såväl ett klargörande av gällande rätt som en analys av svensk lagstiftnings förenlighet med Europakonventionen. Med anledning därav har en kritisk rättsdogmatisk metod ansetts vara lämplig. I fråga om klargörande av gällande rätt skall detta således ske genom studier av lagtext, förarbeten till den svenska lagstiftningen, rättspraxis samt juridisk doktrin.

Vad gäller djurskyddslagens förenlighet med Europakonventionen skall denna fråga huvudsakligen utredas genom studier av mål från Europadomstolen rörande artikel 9 EKMR. Denna del av uppsatsen kommer framför allt att gälla tolkning av Europadomstolens uttalanden samt en jämförelse av dessa med gällande svensk rätt.

1.5.2 Perspektiv

Med anledning av de frågeställningar som denna uppsats ämnar besvara kommer ett europarättsligt perspektiv med inriktning på Europakonventionen att tillämpas. Detta perspektiv kommer att kompletteras med ett kritiskt perspektiv då uppsatsen syftar till att undersöka huruvida Sveriges lagstiftning kan sägas vara förenlig med de

krav på religionsfrihet som uppställs enligt Europakonventionen samt Europadomstolen.

1.6 Forskningsläge

Gällande aktuell forskning på området religionsfrihet är Victoria Enkvists avhandling *Religionsfrihetens rättsliga ramar* från 2013 värd att framhållas. Enkvist behandlar i sin avhandling religionsfriheten utifrån såväl regeringsformen som Europakonventionen. Enkvist undersöker även i sin avhandling förhållandet mellan religionsfrihet och Sveriges reglering av religiös slakt.

Utöver Enkvist kan nämnas Reinhold Fahlbeck som har forskat kring religionsfrihet. Även Hans Danelius har genom sin forskning på området mänskliga rättigheter bedrivit forskning inom religionsfriheten.

Europadomstolens praxis gällande religionsfriheten i artikel 9 EKMR innefattar ett relativt brett utbud. Fallet är dock ett annat gällande religiös slakt, vilket till dags dato av Europadomstolen blott har behandlats i ett avgörande.¹⁰

1.7 Material

Uppsatsen kommer främst att ta sin utgångspunkt i lagtext, förarbeten till den svenska lagstiftningen, rättspraxis samt juridisk doktrin. Aktuell lagstiftning för denna uppsats är djurskyddslagen (1988:534) samt Europakonventionen. Den juridiska litteratur som har använts består framför allt i Victoria Enkvists bok *Religionsfrihetens rättsliga ramar* (2013) samt Hans Danelius *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis* (2015).

¹⁰ Se *Cha'are Shalom ve Tsedek v. France*. Avgörandet presenteras vidare i avsnitt 6.2.

Gällande praxis är *Cha'are Shalom ve Tsedek v. France* till dags dato det enda mål vari Europadomstolen diskuterar religiös slakt som en del av religionsfriheten i artikel 9. Detta fall skall således behandlas i denna uppsats.

Övriga rättsfall från Europadomstolen har valts med utgångspunkt i att de alla i någon mån berör rätten till religionsfrihet, såsom den är uttryckt i artikel 9 EKMR. Antalet rättsfall som behandlar artikel 9 är många – urvalet har gjorts med hänsyn till särskilt tongivande mål som Europadomstolen i senare praxis återkommande refererar till.

1.8 Disposition

För att ge läsaren en översiktlig bild av de metoder som används såväl vid religiös slakt inom judendom och islam som vid slakt i Sverige redogörs i uppsatsens andra kapitel kort för dessa. Huvudämnet för uppsatsens tredje kapitel är djurskydd samt hur detta skydd regleras, såväl inom svensk rätt som i Europakonventionen. Nämda kapitel behandlar även motiven bakom djurskyddsregleringen samt synen på djur idag. Därefter ges i det fjärde kapitlet en översiktlig bild av bakgrunden till Europakonventionen samt Europadomstolens praxisbildande verksamhet. I kapitlet redogörs även för vilken ställning Europakonventionen samt Europadomstolens avgöranden har i svensk rätt. Därefter redogörs i det femte kapitlet för innebörden av religionsfriheten i artikel 9 EKMR och i det sjätte kapitlet under vilka förutsättningar denna religionsfrihet kan begränsas. I det sjunde och sista kapitlet avslutas uppsatsen med en analys samt sammanfattande reflektion.

2 Slakt

2.1 Religiös slakt

2.1.1 Judendom

Slakt enligt judiska regler kallas *shechita*.¹¹ Kött från djur som har slaktats enligt reglerna kring *shechita* utgör *kosher* (hebreiska för ”lämplig”, ”rätt”).¹²

Slakten utförs av en judisk slaktare, *shochet*, som efter ett teoretiskt samt praktiskt prov erhållit en särskild licens, *kabbalah*. Med en skarp kniv, utan minsta skråma, läggs ett obrutet snitt längs halsen utan att ryggmärg skadas. Blodet måste helt avtappas.¹³

Genomgående för *shechita* är att djurets hälsa och gott omhändertagande av djuret betonas. Ett djur får inte se ett annat djur dö. Tonvikt läggs således på att minska mängden stress och lidande hos djuret.¹⁴

2.1.2 Islam

Slakt enligt muslimska regel kallas *dhabh*, vilket på arabiska har innebörden ”rening”. Kött från djur som har slaktats enligt reglerna kring *dhabh* utgör *halal* (arabiska för ”tillåtet”, ”i enlighet med lagen”).¹⁵

Slakten utförs av en tränad muslim. Denne lägger, med hjälp av ett skarpt föremål, ett obrutet snitt längs djurets hals utan att ryggmärg skadas. Blodet måste helt avtappas.¹⁶

¹¹ Rosen (2004) s. 759 ff.

¹² SOU 1999:9 s. 11 ff.

¹³ Ibid s. 26 ff.

¹⁴ Enkvist (2013) s. 131.

¹⁵ SOU 1999:9 s. 11.

¹⁶ Enkvist (2013) s. 131 ff.

Likt reglerna kring shechita betonar även reglerna kring dhabh att mängden stress och lidande hos djuret i största möjliga mån skall begränsas. Inte heller vid dhabh får ett djur se ett annat djur dö.¹⁷

2.2 Konventionell slakt i Sverige

Hur slakt ska bedrivas i Sverige regleras genom Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd.¹⁸ Enligt 1 kap 4 § innebär bedövning ”varje avsiktligt framkallad process som leder till att ett djur förlorar medvetandet och förmågan att känna smärta inbegripet varje process som leder till omedelbar död”. Kapitel 7 reglerar tillåtna bedövningsmetoder baserat på djurart. Gällande grundläggande bestämmelser för slakt hänvisas i 1 kap 5 § till bland annat djurskyddslagen, vari kravet på bedövning uttrycks i 14 §.

Vid konventionell slakt ingår ofta ett transportmoment från gård till slakteri. Bestämmelserna gällande transport varierar beroende på djurart. För nötkreatur, får, getter och grisar gäller som grundregel att inhemsk transport får uppgå till åtta timmar (undantag görs om fordonet är godkänt för längre transporttid).^{19, 20, 21}

Forskning visar på att såväl transport som bedövningsprocedur vid konventionell slakt utgör stressmoment för djuren till följd av bland annat förändringar i miljö, trängsel samt transportfordonets svängningar och vibrationer.²² En förhöjd stressnivå hos exempelvis svin har påvisats även vid transporter som inte överstiger två timmar.²³

¹⁷ SOU 1999:9 s. 32 f.

¹⁸ SJVFS 2012:27.

¹⁹ Jordbruksverket, 2018-5, *Djurskyddsbestämmelser: Nötkreatur* s. 35 ff.

²⁰ Jordbruksverket, 2018-4, *Djurskyddsbestämmelser: Gris* s. 28 ff.

²¹ Jordbruksverket, 2018-6, *Djurskyddsbestämmelser: Får och Get* s. 28 ff.

²² Terlouw et al (2008) s. 1511 ff; Sällvik et al. (2004) s. 61 ff.

²³ Benfalk, Christel och Algers, Bo, *Akut och kronisk stress av svin i samband med slakt*, SLU, 2018-05-25, <<https://www.slu.se/institutioner/husdjurens-miljo-halsa/forskning/forskningsprojekt/akut-och-kronisk-stress-av-svin-i-samband-med-slakt/>>, besökt 2018-11-22.

3 Djurskydd

3.1 Svensk lagstiftning

Slakt utan föregående bedövning förbjöds i Sverige i och med lag (1937:313) om slakt av husdjur.

Syftet med 1937 års lagstiftning uppgavs vara djurskydd.

Departementschefens uttalande i proposition 1937:188 tyder dock på att lagens tillkomst snarare var en följd av allmän opinion.²⁴ Flertalet remissinstanser hänvisade till forskning i Tyskland som sades visa på den judiska slaktmetodens inhumanitet.²⁵ Därutöver bör Sveriges rasbiologiska forskning under mellankrigstiden tillsammans med en växande politisk konsensus runtom i Europa²⁶ tas i beaktning för förståelsen av lagstiftningens bakgrund och tillkomst.²⁷

1937 års lag kom att upphävas genom införandet av djurskyddslagen (1988:534). Enligt 14 § första stycket djurskyddslagen skall djur vid slakten vara bedövade när blodet tappas av. Det föreligger emellertid i svensk lag inget förbud mot import av kött, slaktat utan föregående bedövning.²⁸

I förarbeten till dagens djurskyddslag anförs att ”[f]rågan om s.k. ritualslacht, dvs. blodavtappning utan föregående bedövning, har flera gånger diskuterats”. Vidare uttrycks att studier utomlands har visat på att sådan slakt i jämförelse med konventionell slakt är ”klart sämre och oacceptabel från djurskyddssynpunkt”.²⁹ Denna ståndpunkt syns även i Jordbruksutskottets betänkande 1986/87:4.³⁰

²⁴ Prop. 1937:188 s. 59.

²⁵ Ibid s. 38 ff.

²⁶ Norge och Bavarien förbjöd judisk slakt 1930, Tyskland 1933, Italien 1938. Se SOU 1999:9 s. 41.

²⁷ Enkvist (2013) s. 153.

²⁸ The Law Library of Congress (2018) s. 18.

²⁹ Prop. 1987/88:93 s. 28.

³⁰ Betänkande 1986/87:JoU4 s. 6 f.

Kravet i dagens djurskyddslag gällande föregående bedövning vid slakt är således enligt förarbetena motiverat av djurskyddshänsyn.

3.2 Europakonventionen

Tamdjur åtnjuter ett konventionsstadgat skydd i form av egendom enligt artikel 1, tilläggsprotokoll 1 EKMR. Enligt denna bestämmelse skall djurägares äganderätt till sina djur lämnas okränkta.³¹

Trots konventionsstadgad status som egendom speglas emellertid i modern lagstiftning en förändrad syn på djur. Djur framställs ofta som kännande varelser med förmåga att känna rädsla, lidande och smärta till skillnad från att blott utgöra egendom.³² Den amerikanske djurrättsfilosofen Tom Regan argumenterar därutöver för att djur kan anses vara bärare av ”*moral rights*”.³³

I rättspraxis har emellertid Europadomstolen visat sig ovillig att acceptera endera ytterligheter gällande synen på djur. Europadomstolen avvisar således såväl kommersialisering som förmänskligande av djur.³⁴

³¹ *Akkum and Others v. Turkey*, p. 276.

³² *Herrmann v. Germany*, ‘Partly concurring and partly dissenting opinion of Judge Pinto de Albuquerque’.

³³ Zoethout (2013) s. 668.

³⁴ *Herrmann v. Germany*, ‘Partly concurring and partly dissenting opinion of Judge Pinto de Albuquerque’.

4 Europakonventionen

4.1 Bakgrund

Såväl under mellankrigstiden som under andra världskriget utsattes enskilda människor för förföljelse och övergrepp. Vid andra världskrigets slut rådde med anledning därav en stark politisk konsensus gällande behovet av ett gemensamt skydd för mänskliga rättigheter i Europa.³⁵ Den 4 november 1950 undertecknades i Rom den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.³⁶

Religiösa och etniska minoriteter hade under andra världskriget drabbats hårt. Religionsfriheten bedömdes således vid utarbetandet av Europakonventionen som särskilt skyddsvärd för att förebygga framtida religionsbaserad förföljelse. Det rådde således ingen större meningsskiljaktighet gällande formuleringen av artikel 9.1, vilket emellertid inte var fallet gällande artikel 9.2. Enkvist menar att denna oenighet kan ha haft sin grund i att artikel 9.2 reglerar de förutsättningar under vilka staterna får begränsa religionsfriheten och aktualiserar därmed de enskilda staternas självbestämmanderätt.

Problematiken kring ordalydelsen i artikel 9.2 kom att lösas genom de fördragsslutande staternas tolkningsutrymme (*margin of appreciation*)³⁷ som skall behandlas härnäst.

4.2 Margin of appreciation

Artikel 1 EKMR fastställer att de fördragsslutande staterna skall ”*garantera var och en, som befinner sig under deras jurisdiktion, de fri- och rättigheter som anges i avdelning I i denna konvention.*” De enskilda staterna innehar

³⁵ Enkvist (2013) s. 100.

³⁶ Danelius (2015) s. 17.

³⁷ Enkvist (2013) s. 100 f.

således det primära ansvaret för att Europakonventionens bestämmelser respekteras.³⁸ Detta bekräftas i den inledande artikeln i Europakonventionens femtonde tilläggsprotokoll, varigenom det vidare tydliggörs att de enskilda staterna i enlighet med subsidiaritetsprincipen ansvarar för säkerställande av Europakonventionens fri- och rättigheter.³⁹ I nämnda artikel nämns även den tolkningsmarginal (*margin of appreciation*) som staterna åtnjuter vid säkerställandet av dessa fri- och rättigheter.

Det bör tilläggas att nämnda tilläggsprotokoll ännu inte har trätt i kraft. Såväl subsidiaritetsprincipen som *margin of appreciation* utgör emellertid grundläggande, av Europadomstolen sedan länge tillämpade, principer.⁴⁰ Tilläggsprotokollet kan således anses visa på ytterligare markering av dessas betydelse.⁴¹ Grundtanken är att Europakonventionen skall tillämpas genom att de enskilda fördragsslutande staterna ombesörjer att den nationella lagstiftningen är förenlig med Europakonventionen samt att staternas inhemska rättsinstanser tar hänsyn till Europakonventionen i den nationella rättstillämpningen.⁴²

Europadomstolen har uttalat att hur pass vid tolkningsmarginal en enskild fördragsslutande stat i visst fall tillerkänns beror på flertalet faktorer, däribland omständigheterna i det enskilda fallet, saken det gäller samt bakgrunden.⁴³ Tolkningsmarginalen i det enskilda fallet påverkas därutöver av förekomsten av eventuell konsensus mellan flertalet fördragsslutande stater. Finner Europadomstolen att det råder en stark konsensus gällande viss fråga medför detta en snävare tolkningsmarginal.⁴⁴

Europadomstolen har i praxis vid flertalet tillfällen fäst vikt vid det faktum att de inhemska myndigheterna ofta är bättre lämpade att utvärdera lokala

³⁸ Danelius (2015) s. 41.

³⁹ Se Article 1, *Protocol No. 15 amending the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*.

⁴⁰ Danelius (2015) s. 56 f.

⁴¹ Ibid.

⁴² Bernitz och Kjellgren (2014) s. 148 f.

⁴³ *Rasmussen v. Denmark*, p. 40; *Petrovic v. Austria*, p. 38.

⁴⁴ Roffee (2014) s. 547 f.; *Bayatyan v. Armenia*, p. 121-122.

behov och samhällseliga förhållanden. Vad gäller ”*general policy*” kan åsikterna kring dessas utformning samt innehåll tänkas variera rikligt från stat till stat. Till följd av detta har Europadomstolen uttryckt behovet av att de inhemska lagstiftarna gällande sådana föreskrifter tillmäts en särdeles hög auktoritet. Detta är i ännu högre grad aktuellt vid utformningen av föreskrifter gällande relationen mellan stat och religion.⁴⁵

4.3 Europadomstolens praxis

Till Europadomstolens uppgifter hör även att ytterligare tydliggöra, säkerställa samt utveckla innebörden av de konventionsskyddade fri- och rättigheterna.⁴⁶ I målet *Konstantin Markin v. Russia* uttalade Domstolen att konventionssystemet syftar till att höja standarden gällande skyddet för mänskliga rättigheter.⁴⁷ Domstolen har i praxis även framfört Europakonventionens roll som ”konstitutionellt instrument för europeisk allmän ordning” (”*constitutional instrument of European public order*”, egen översättning).⁴⁸

Ett avgörande från Europadomstolen är bindande för de stater som agerat part i målet.⁴⁹ För övriga fördragsslutande stater är det inte fordrat, även om det såväl är tillåtet som uppmuntrat, att följa Domstolens beslut.⁵⁰ Med hänsyn till den så kallade *res interpretata*-principen bör de fördragsslutande staterna tolka Europakonventionens bestämmelser i ljuset av de allmänna tolkningsprinciper som utformats av Europadomstolen i dess dömande verksamhet.⁵¹

⁴⁵ *S.A.S. v. France*, p. 129; *Cha'are Shalom ve Tsedek v. France*, p. 84.

⁴⁶ *Jeronovičs v. Latvia*, p. 109.

⁴⁷ *Konstantin Markin v. Russia*, p. 89.

⁴⁸ *Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland*, p. 156.

⁴⁹ Artikel 46 EKMR.

⁵⁰ Gerards (2018) s. 506.

⁵¹ Gerards och Fleuren (2014) s. 2.

4.4 Europakonventionen i svensk rätt

Lagen (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna inkorporerade Europakonventionen i svensk rätt.⁵² I och med denna lags tillträde är det möjligt att direkt tillämpa Europakonventionen vid svensk domstol.⁵³

Europakonventionen gäller således i Sverige i form av folkrättsligt förpliktande konvention, som del av EU-rätten samt som inhemsk svensk lagstiftning. Konventionen har dock en särställning i förhållande till övrig svensk lag. Detta följer av 2 kap 19 § regeringsformen, varigenom det stadgas att lag eller annan föreskrift inte får meddelas i strid med Sveriges åtaganden enligt Europakonventionen. Denna överordnade ställning gäller även gentemot svensk grundlag.⁵⁴

4.5 Svenska domstolars tolkning av Europakonventionen

Europakonventionen har av Europadomstolen benämnts ett *levande instrument*⁵⁵ med Europadomstolen som exklusiv uttolkare.⁵⁶ Konventionen skall därutöver tolkas i ljuset av samhällsutvecklingen.⁵⁷ I en statlig utredning från 1997 yttrades att ”*Konventionens bestämmelser successivt kommit att preciseras genom konventionsorganens [...]praxisbildande verksamhet.*”. Det konstaterades vidare att nämnda praxis även är gällande rätt i Sverige.⁵⁸

Rättspraxis tyder på att svenska domstolar har varit benägna att tillämpa inhemsk lagstiftning konventionskonformt. Detta tycks ha varit fallet även

⁵² Danelius (2015) s. 44.

⁵³ Prop. 1993/94:117 s. 33.

⁵⁴ Fahlbeck (2015) s. 4.

⁵⁵ *Soering v. the United Kingdom*, p. 102.

⁵⁶ Fahlbeck (2015) s. 5.

⁵⁷ *Soering v. the United Kingdom*, p. 102; *Letsas* (2012) s. 2 f.

⁵⁸ SOU 1997:41 s. 91. Jfr prop. 1993/94:117 s. 33 f.

då sådan tillämpning har inneburit en kontradiktion i förhållande till tidigare rättspraxis eller den enligt förarbeten avsedda tolkningen.^{59, 60}

HD uttalade i målet NJA 2000 s. 622 att ett underkännande av svensk lagreglering, med motivering att denna anses strida mot Europakonventionen, förutsätter att det föreligger ett klart stöd för detta – antingen i Europakonventionen eller i Europadomstolens praxis.⁶¹ Detta uttalande har även bekräftats i senare fall.⁶² Noteras bör dock att Europadomstolens rättspraxis i princip endast avser i vad mån en tillämpning i enskilda fall utgjort ett brott mot Europakonventionens bestämmelser.⁶³

⁵⁹ Bernitz och Kjellgren (2014) s. 171.

⁶⁰ Se exempelvis NJA 2013 s. 502. HD fann i detta mål tillräckligt stöd i Europadomstolens praxis för att det svenska skattetilläggs- och skattebrottssystemet ansågs vara oförenligt med det konventionsrättsliga förbudet mot dubbel lagföring samt dubbla straff.

⁶¹ NJA 2000 s. 622.

⁶² NJA 2004 s. 840.

⁶³ NJA 2006 s. 467.

5 Religionsfrihet i Europakonventionen

I den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna stadgas i artikel 9 följande:

1. *Var och en har rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet; denna rätt innefattar frihet att byta religion eller tro och frihet att ensam eller i gemenskap med andra, offentligt eller enskilt, utöva sin religion eller tro genom gudstjänst, undervisning, sedvänjor och ritualer.*
2. *Friheten att utöva sin religion eller tro får endast underkastas sådana inskränkningar som är föreskrivna i lag och som i ett demokratiskt samhälle är nödvändiga med hänsyn till den allmänna säkerheten eller till skydd för allmän ordning, hälsa eller moral eller till skydd för andra personers fri- och rättigheter.*

Europadomstolen har i praxis vid flertalet tillfällen betonat religionsfriheten i artikel 9 som en grundläggande beståndsdel i ett demokratiskt samhälle.⁶⁴

5.1 Religionsfrihetens delar

Artikel 9.1 kan sägas innefatta två beståndsdelar – å ena sidan rätten att *inneha* en religion, tro eller samvete, å andra sidan rätten att *utöva* nämnda religion, tro eller samvete.

Rätten att *inneha* en religion är absolut och kan således inte begränsas.

Denna del av religionsfriheten kallas även för *inre religionsfrihet* alternativt *forum internum*.⁶⁵ Den inre religionsfriheten inbegriper likaledes rätten att *inte inneha* en religion, tro eller samvete.⁶⁶

⁶⁴ *Leyla Şahin v. Turkey*, p. 104; *Kokkinakis v. Greece*, p. 31; *Serif v. Greece*, p. 49.

⁶⁵ Enkvist (2013) s. 109.

⁶⁶ Denna del av den inre religionsfriheten benämns ofta den *negativa religionsfriheten*. Se Fahlbeck (2015) s. 6.

Rätten att *utöva* religion är relativ och således möjlig att begränsa enligt artikel 9.2. Denna del av religionsfriheten kallas även för *yttre religionsfrihet* alternativt *forum externum*.⁶⁷

Att uppdelningen ser ut på detta vis, varigenom rätten till inre religionsfrihet är absolut och rätten till yttre religionsfrihet är relativ, grundar sig i en medveten tanke från konventionsförfattarnas sida. Ett religionsutövande kan i vissa fall tänkas komma att påverka utomståendes fri- och rättigheter. Författarna till Europakonventionen ämnade därför med denna uppdelning av inre, absolut och yttre, relativ religionsfrihet underminera risken för inskränkning av utomståendes fri- och rättigheter.⁶⁸

5.2 Begreppet ”religion”

Begreppet ”religion” definieras vare sig i artikel 9 eller i Europadomstolens rättspraxis. Å ena sidan ges artikel 9 sålunda ett relativt brett tillämpningsområde, då artikeln kan tillämpas vad gäller såväl religiösa som icke-religiösa åsikter och övertygelser. Å andra sidan kan inte alla åsikter eller övertygelser anses inbegripas av begreppet ”religion”. I målet *Bayatyan v. Armenia* uttalade Europadomstolen att för att omfattas av skyddet i artikel 9 krävs att åskådningen eller övertygelsen uppnår en viss nivå av slagkraftighet, sammanhållning och är allvarligt menad samt viktig för individen.⁶⁹ Denna ståndpunkt har i senare mål bekräftats.⁷⁰

Centrala religiösa åskådningar för förevarande uppsats är judendom och islam. Europadomstolen har i tidigare praxis implicit uttalat att judendom och islam anses utgöra två betydande världsreligioner som omfattas av begreppet ”religion” i artikel 9.⁷¹ Därav saknas anledning att bedöma

⁶⁷ Enkvist (2013) s. 109.

⁶⁸ *Eweida and Others v. the United Kingdom*, p. 80.

⁶⁹ *Bayatyan v. Armenia*, p. 110.

⁷⁰ *Eweida and Others v. the United Kingdom*, p. 81.

⁷¹ Se *Hassan and Tchaouch v. Bulgaria*; *Francesco Sessa v. Italy*.

huruvida religionerna judendom och islam kan anses uppfylla de rekvisit som presenterats ovan i *Bayatyan v. Armenia*.

5.3 Begreppet ”utöva”

Enligt artikel 9.1 innefattar religionsfriheten en rätt att ”*ensam eller i gemenskap med andra, offentligt eller enskilt, utöva sin religion eller tro genom gudstjänst, undervisning, sedvänjor och ritualer.*”. Rätten till utövande enligt artikel 9.1 berättigar emellertid inte individer att i offentliga miljöer bete sig hur som helst enbart med hänvisning till att beteendet är påbjudet eller inspirerat av den enskildes religiösa övertygelse.⁷² Lika lite ger rätten till utövande enskilda rätt att vägra följa lagstiftning som tillkommit i enlighet med Europakonventionen, förutsatt att denna lagstiftning är objektiv och allmängiltig.⁷³

Frågan huruvida religiös slakt innefattas av skyddet till utövande enligt artikel 9.1 diskuterades av Europadomstolen i målet *Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France*. Målet är till dags dato det enda avgörande från Europadomstolen som har berört denna fråga. Europadomstolen menade i sin bedömning att följande av dietära regler, påbjudna av religion eller annan filosofisk övertygelse, innefattas av begreppet ”utöva” i artikel 9.1.⁷⁴ En mer utförlig genomgång av målet följer i avsnitt 6.2.

⁷² *Kalaç v. Turkey*, p. 27.

⁷³ *Fränklin-Beentjes and CEFLU-Luz da Floresta v. the Netherlands*, p. 46.

⁷⁴ *Cha'are Shalom ve Tsedek v. France*, p. 73-74.

6 Begränsning av religionsfriheten i artikel 9

Religion och tro berör i mångt och mycket existentiella frågor.

Europadomstolen har i tidigare praxis konstaterat att religion först och främst är en privat angelägenhet samt vidare framhållit den subjektiva uppfattningen som ett viktigt inslag i rätten till religionsfrihet.⁷⁵

Vad gäller den yttre religionsfriheten har Europadomstolen konstaterat att levnadsregler och övriga handlingsföreskrifter är vanligt förekommande inom religion. Religiösa regler kan exempelvis påbjuda trosanhängare regelbunden närvaro vid gudstjänst, utförande av religiösa riter eller efterlevande av religiösa helgdagar. Som ovan nämnts⁷⁶ föreligger emellertid vid utövande av religion samtidigt en risk för att utövandet påverkar utomståendes fri- och rättigheter. Detta medför att en begränsning av rätten till utövande i vissa fall är nödvändig.⁷⁷ Vidare har Europadomstolen i praxis uttalat behovet av att begränsa den yttre religionsfriheten då en religiöst motiverad handling kan anses oförenlig med Europakonventionens grundvalar, exempelvis vid fall av barnäktenskap.⁷⁸

Under vilka omständigheter, samt i vilken grad som en stat kan begränsa den yttre religionsfriheten skall utredas härnäst. Detta med vägledning av artikel 9.2 samt tidigare praxis från Europadomstolen.

6.1 Begränsning enligt artikel 9.2

Under vilka omständigheter som den yttre religionsfriheten är möjlig att begränsa framgår av artikel 9.2 EKMR:

⁷⁵ *Izzettin Doğan and Others v. Turkey*, p. 107.

⁷⁶ Se avsnitt 5.1.

⁷⁷ *Eweida and Others v. the United Kingdom*, p. 80.

⁷⁸ *Jehovah's Witnesses of Moscow and Others v. Russia*, p. 119.

2. Friheten att utöva sin religion eller tro får endast underkastas sådana inskränkningar som är föreskrivna i lag och som i ett demokratiskt samhälle är nödvändiga med hänsyn till den allmänna säkerheten eller till skydd för allmän ordning, hälsa eller moral eller till skydd för andra personers fri- och rättigheter.

Som synes skall en inskränkning av den yttre religionsfriheten vara föreskriven i lag samt nödvändig i ett demokratiskt samhälle med hänsyn till något av de i bestämmelsen nämnda ändamålen. Vilka ändamål som godtas samt vad det innebär att begränsningen är nödvändig i ett demokratiskt samhälle skall undersökas i det följande.

6.1.1 Begränsningens ändamål

För att en begränsning av den yttre religionsfriheten skall anses legitim, skall denna syfta till att uppfylla ett ändamål kopplat till något av de i artikel 9.2 uppräknade ändamålen.⁷⁹

Europadomstolen har i praxis anfört att uppräknningen av ändamål är uttömmande. Vid uttolkningen av dessa ändamåls definitioner åtnjuter de fördragsslutande staterna blott en snäv tolkningsmarginal.⁸⁰

Gällande djurskyddshänsyn har i doktrin förordats möjligheten att inordna djurskyddshänsyn under ”skydd för moral”. Frågan har emellertid ännu inte tydliggjorts av Europadomstolen.⁸¹

6.1.2 Nödvändig i ett demokratiskt samhälle

Utöver att eventuella begränsningar av den yttre religionsfriheten skall syfta till att uppfylla något av de i artikeln uppräknade ändamålen föreligger även

⁷⁹ *S.A.S. v. France*, p. 113.

⁸⁰ *Svyato-Mykhaylivska Parafiya v. Ukraine*, p. 114.

⁸¹ Zoethout (2013) s. 666 ff.

enligt artikel 9.2 ett krav på att eventuella inskränkningar ”i ett demokratiskt samhälle är nödvändiga”. Nämda krav skall enligt Europadomstolen inte ges någon flexibel tolkning.⁸² Domstolen har i praxis anfört att begreppet ”nödvändig” hamnar någonstans mellan ”oumbärlig” och begrepp som ”tillåtlig”, ”användbar”, ”rimlig”, ”önskvärd”. Klart är att enbart en begränsnings ”lämplighet” inte uppfyller kravet på nödvändighet.⁸³

Som grundregel erhåller emellertid de fördragsslutande staterna vid en nödvändighetsbedömning en relativt vid tolkningsmarginal. Detta med anledning av subsidiaritetsprincipen – den enskilda staten anses som regel vara bättre lämpad att se till lokala behov och förutsättningar samt utfärda föreskrifter anpassade därtill.^{84, 85}

Vid prövning av huruvida en begränsning kan anses vara nödvändig i ett demokratiskt samhälle kan vägledning fås från Europadomstolens bedömning i målet *Sunday Times v. the United Kingdom (No 1)*. Målet aktualiserade en begränsning av yttrandefriheten i artikel 10. Domstolen diskuterar emellertid i avgörandet under vilka förutsättningar en konventionsstadgad rättighet kan begränsas,⁸⁶ varför målet är av intresse även gällande artikel 9.

Europadomstolen framhöll i avgörandet att vid bedömningen av huruvida en begränsning av en konventionsstadgad rättighet kan anses uppfylla kravet på ”nödvändig i ett demokratiskt samhälle” skall utredas:

*“[W]hether the ‘interference’ complained of corresponded to a ‘pressing social need’, whether it was ‘proportionate to the legitimate aim pursued’, [and] whether the reasons given by the national authorities to justify it are ‘relevant and sufficient’ ”.*⁸⁷

⁸² *Svyato-Mykhaylivska Parafiya v. Ukraine*, p. 116.

⁸³ *The Sunday Times v. the United Kingdom (No 1)*, p. 59.

⁸⁴ *S.A.S. v. France*, p. 129.

⁸⁵ Gällande subsidiaritetsprincipen, se även avsnitt 4.2.

⁸⁶ Gerards (2013) s. 467 ff.

⁸⁷ *The Sunday Times v. the United Kingdom (No 1)*, p. 62.

Hur Europadomstolen har ställt sig vid bedömningen gällande dessa tre faktorer – ”pressing social need”, ”proportionate to the legitimate aim pursued” samt ”relevant and sufficient” skall utredas härnäst.

6.1.2.1 ”Pressing social need”

Europadomstolen har i praxis anfört att den yttre religionsfriheten kan ses som ett uttryck för den enskilda individens vilja att följa sin religiösa övertygelse. Begränsas den yttre religionsfriheten innebär detta således ett ingrepp i individers privata sfär och autonomi. Den enskilda staten måste därför kunna visa på starka och trängande behov vid en begränsning av rätten till utövande av religionsfrihet för att denna begränsning ska anses vara legitim.⁸⁸

Vid bedömningen av huruvida ett ”trängande samhälleligt behov” (*”pressing social need”*, egen översättning) föreligger skall hänsyn tas till dels omständigheterna i det enskilda fallet, dels de omständigheter som råder i landet vid den aktuella tidpunkten.⁸⁹

Vidare har Europadomstolen uttalat att opinionsbaserade begränsningar av mänskliga fri- och rättigheter inte kan anses syfta till uppfyllandet av ett trängande samhälleligt behov.⁹⁰

6.1.2.2 “Proportionate to the legitimate aim pursued”

En begränsning av en konventionsstadgad rättighet skall vara proportionerlig jämte ändamålet. Detta krav på proportionalitet har i praxis

⁸⁸ *Jehovah’s Witnesses of Moscow and Others v. Russia*, p. 118-119.

⁸⁹ *Lingens v. Austria*, p. 43.

⁹⁰ *Vajnai v. Hungary*, p. 57.

uttryckts bestå i att det inte föreligger något annat, mindre inskränkande medel för att uppnå samma ändamål.⁹¹

Vid bedömning av huruvida kravet på proportionalitet är uppfyllt skall hänsyn tas till omständigheterna i det enskilda fallet, den konventionsstadgade rättigheten i fråga samt begränsningens art.⁹²

6.1.2.3 “Relevant and sufficient”

Hur bedömningen av kravet “relevant and sufficient” görs är inte helt tydlig utifrån Europadomstolens praxis. Janneke Gerards, professor och forskare i konstitutionell rätt samt mänskliga rättigheter, menar att den konkreta innebörden av ”relevant and sufficient” ännu är oklar.⁹³ Europadomstolens praxis kan sägas bekräfta detta påstående. I målet *Vörður Ólafsson v. Iceland* gör Domstolen blott en övergripande bedömning av motstående intressen för att sedan konstatera att rekvisitet ”*relevant and sufficient*” är uppfyllt. Domstolen beaktar de för det aktuella fallet särskilda omständigheterna men klargör i övrigt inte rent generellt hur en sådan bedömning skall göras.⁹⁴

6.2 Inhemsk åtgärds förenlighet med artikel 9.2

Utöver uppfyllande av rekvisiten i artikel 9.2⁹⁵ skall en inhemsk, begränsande åtgärds legitimitet även bedömas med hänsyn till den aktuella religionens historiska bakgrund samt religionens särskilda egenskaper. Detta innefattar bland annat religiösa dogmer, högtider samt den religiösa organisationen.⁹⁶ Detta följer av de grundläggande principer som

⁹¹ *Association Rhino and Others v. Switzerland*, p. 65; *Biblical Centre of the Chuvash Republic v. Russia*, p. 58.

⁹² *Lingens v. Austria*, p. 40-47.

⁹³ Gerards (2013) s. 468.

⁹⁴ *Vörður Ólafsson v. Iceland*, p. 77-78.

⁹⁵ För fullständig genomgång av denna bedömning, se avsnitt 6.1 – 6.1.2.3.

⁹⁶ *Cha'are Shalom ve Tsedek v. France*, p. 13-19.

religionsfriheten i artikel 9 vilar på, nämligen rätten till religionsutövande (i enskildhet eller tillsammans med andra), principen om religiösa samfunds autonomi samt principen gällande respekt för religiös pluralism. Med anledning av den för Europakonventionen gällande subsidiaritetsprincipen skall de enskilda statliga myndigheterna likaledes beakta dessa faktorer vid beslutsfattande gällande religion och religiösa grupper.⁹⁷

I målet *Cha'are Shalom ve Tsedek v. France*⁹⁸ menade käranden, en ultra-ortodox judisk organisation, att den shechita som enligt fransk föreskrift tilläts i regionen⁹⁹ inte uppfyllde de religiösa krav som organisationens medlemmar själva eftersträvade följa (köttet från denna slakt uppfyllde ej kraven på *glatt* kött¹⁰⁰).¹⁰¹ Organisationen hade vidare av franska myndigheter nekats tillstånd att själva bedriva slakt, vilket enligt myndigheterna motiverades av hänsyn till hygien och folkhälsa.¹⁰² Till följd därav kvarstod det organisationen att bedriva illegal slakt alternativt importera *glatt* kött från grannlandet Belgien.¹⁰³ Organisationen menade således att religionsfriheten i artikel 9 hade begränsats då organisationens medlemmar till följd av myndigheternas beslut var hindrade i sin religionsutövning.¹⁰⁴

Europadomstolen konstaterade i sin bedömning att åsyftat *glatt* kött, slaktat enligt ultra-ortodoxa judiska regler, likväl fanns tillgängligt för organisationens medlemmar genom leverans från Belgien.

Europadomstolens majoritet fastställde att till följd av denna tillgång till *glatt* kött kunde religionsfriheten inte anses ha begränsats.¹⁰⁵ I målet

⁹⁷ *Miroļubovs and Others v. Latvia*, p. 81.

⁹⁸ Se även avsnitt 5.3.

⁹⁹ Fransk lagstiftning tillåter slakt utan föregående bedövning som företas i religiöst syfte. Se *Code rural et de la pêche maritime*, art. R214-70. Hämtad från <<https://perma.cc/XY88-PWYJ>>, besökt 2019-01-02.

¹⁰⁰ För *glatt* kött krävs att djurets lungor inte har några s.k. vidhäftningar eller missbildningar. Se SOU 1999:9 s. 28.

¹⁰¹ *Cha'are Shalom ve Tsedek v. France*, p. 32.

¹⁰² *Ibid*, p. 68.

¹⁰³ *Ibid*, p. 33.

¹⁰⁴ Se *Cha'are Shalom ve Tsedek v. France* i sin helhet.

¹⁰⁵ *Cha'are Shalom ve Tsedek v. France*, p. 80-81.

fastställdes således att rätten till religionsutövande i fråga om följande av dietära regler endast inskränks om en eventuell föreskrift medför att konsumtion av sådant kött omöjliggörs. Vidare förnekade Domstolen entydigt att rätten till utövande enligt artikel 9 även innebär en konventionsstadgad rätt att *personligen* utföra religiös slakt.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Ibid, p. 82.

7 Analys samt avslutande reflektion

I uppsatsens föregående del har redogjorts för den konventionsstadgade rätten till religionsfrihet enligt artikel 9 EKMR. I denna del av uppsatsen skall nu återknytas till de i avsnitt 1.3 presenterade frågeställningarna. Av dessa har de tre underfrågorna besvarats löpande genom texten.¹⁰⁷ Nämnda underfrågor kommer följaktligen enbart kort repeteras. Tonvikt kommer således att läggas på uppsatsens centrala frågeställning – kan Sverige anses ha brustit i sina förpliktelser enligt Europakonventionen till följd av det lagstadgade förbudet mot slakt utan föregående bedövning i 14 § djurskyddslagen (1988:534)?

7.1 Analys

Inledningsvis skall diskuteras huruvida djurskyddslagens förbud mot slakt utan föregående bedövning överhuvudtaget kan anses utgöra en begränsning av religionsfriheten i artikel 9 EKMR.

7.1.1 Utgör djurskyddslagen en begränsning av artikel 9 EKMR?

Till dags dato har frågan om religiös slakt tagits upp av Europadomstolen i blott ett avgörande – *Cha'are Shalom ve Tsedek v. France*. Målet har redogjorts för ovan i avsnitt 6.2.¹⁰⁸ I målet uttryckte Europadomstolen att följande av dietära regler, påbudna av religion eller annan filosofisk övertygelse, innefattas av begreppet ”utöva” i artikel 9.1. Begreppet innefattar emellertid inte rätten att *personligen* utöva religiös slakt.

¹⁰⁷ Fråga 1 och 2 har besvarats i kapitel 5. Fråga 3 har besvarats i kapitel 6.

¹⁰⁸ Se även avsnitt 5.3.

Europadomstolen fann i målet att religionsfriheten inte hade begränsats då käranden trots oförmåga att själv utföra slakt hade tillgång till det önskade köttet genom leverans från Belgien.

Till skillnad från den svenska lagstiftningen föreligger i fransk lag en undantagsbestämmelse gällande slakt som företas i religiöst syfte. Sådan slakt får utföras utan föregående bedövning. Icke desto mindre är avgörandet av intresse vid en diskussion av situationen gällande religiös slakt i Sverige. I strävan att efterleva religiösa regler hade käranden i målet enligt egen utsaga två alternativ – att bedriva illegal slakt i landet alternativt importera *glatt* kött från Belgien. Individer i Sverige som önskar följa dietära regler påbjudna av judendom eller islam kan sägas befinna sig i en liknande situation. Likt käranden i det franska avgörandet är dessa beroende av import alternativt inom Sverige illegalt bedriven slakt.

Det föreligger i svensk lag inget förbud mot import av kött, slaktat utan föregående bedövning. Individer som avser följa dietära regler inom judendom och islam, varvid slakt utan föregående bedövning föreskrivs, har således tillgång till sådant kött genom import från andra länder vari sådan slakt tillåts. Mot bakgrund av Europadomstolens bedömning i *Cha'are Shalom ve Tsedek v. France* kan således sägas att kravet på föregående bedövning enligt 14 § djurskyddslagen inte utgör en begränsning av religionsfriheten i artikel 9 EKMR.

Målet är emellertid, som tidigare nämnts, till dags dato det enda avgörande från Europadomstolen gällande religiös slakt i form av religiöst utövande enligt artikel 9 EKMR. Europakonventionen har av Europadomstolen benämnts ett levande instrument med Europadomstolen som exklusiv uttolkare. Vidare har Domstolen uttalat att till dess uppgifter hör att ytterligare tydliggöra, säkerställa samt utveckla innebörden av de konventionsskyddade fri- och rättigheterna. Konventionens bestämmelser preciseras således successivt i takt med Domstolens praxisbildande verksamhet. I målet *Konstantin Markin v. Russia* framhöll Domstolen att

konventionssystemet även syftar till att höja standarden gällande skyddet för mänskliga rättigheter.

Med anledning av ovanstående är det inte otänkbart att Europadomstolen i framtiden kan tänkas tillämpa ett bredare skydd för religionsfriheten i artikel 9. Det är således av intresse att diskutera en tänkbar, framtida situation där 14 § djurskyddslagen anses utgöra en begränsning av artikel 9 EKMR. Detta aktualiserar i sin tur frågan huruvida denna begränsning kan anses legitim.

7.1.2 Kan 14 § djurskyddslagen anses vara en legitim begränsning?

För en legitim begränsning krävs att denna är *föreskriven i lag*, syftar till att *uppfylla ett ändamål kopplat till i artikel 9.2 nämnda ändamål* samt är *nödvändig i ett demokratiskt samhälle*. Dessa rekvisit skall nu utredas nedan avseende 14 § djurskyddslagen.

7.1.2.1 Föreskriven i lag

Begränsningen av religionsfriheten består i 14 § djurskyddslagen. Således är kravet på att begränsningen skall vara föreskriven i lag uppfyllt.

7.1.2.2 Begränsningens ändamål

Förbudet mot slakt utan föregående bedövning motiveras i förarbetena av djurskyddshänsyn. Enligt Europadomstolen är uppräkningsändamålet i artikel 9.2 uttömmande. Det kan således diskuteras vilket av dessa ändamål djurskydd kan anses sortera under. I doktrin har föreslagits att djurskyddshänsyn kan anses rymmas inom ”skydd för moral” i artikel 9.2.

Europadomstolen har i praxis visat sig motvillig att acceptera endera ytterligheter gällande synen på djur. Icke desto mindre speglas i modern lagstiftning en utveckling gällande synen på djur. Från att blott ha ansetts vara egendom framställs idag djur ofta som kännande varelser med förmåga

att känna rädsla och smärta samt enligt vissa som bärare av ”moral rights”. Vidare har Europakonventionen av Europadomstolen benämns ett levande instrument som bör tolkas i ljuset av samhällsutvecklingen. Kanske kan detta medföra en framtida utveckling varpå större vikt läggs vid djurskyddshänsyn från Europadomstolens sida och därmed även ett möjligt inordnande av djurskyddshänsyn under ändamålet ”skydd för moral”.

7.1.2.3 Nödvändig i ett demokratiskt samhälle

För rekvisitet ”nödvändig i ett demokratiskt samhälle” skall uppfyllas tre krav. För det första skall begränsningen vara motiverad av ett trängande samhälleligt behov (*”pressing social need”*). För det andra skall begränsningen vara proportionerlig jämte ändamålet (*”proportionate to the legitimate aim pursued”*). För det tredje skall begränsningen vara relevant och tillräcklig (*”relevant and sufficient”*). Hur sistnämnda rekvisit skall bedömas har som nämnts i avsnitt 6.1.2.3 inte klargjorts av Europadomstolen. Att bedöma rekvisitet i denna hypotetiska situation ter sig således inte möjligt. Med anledning därav skall enbart de två förstnämnda rekvisiten diskuteras avseende 14 § djurskyddslagen.

7.1.2.3.1 ”Pressing social need”

Det kan diskuteras huruvida 14 § djurskyddslagen de facto är grundad på ett verkligt trängande samhälleligt behov. Förbudet mot slakt utan föregående bedövning i Sverige trädde först i kraft under det sena 1930-talet. Likt dagens 14 § djurskyddslagen motiverades även detta förbud av djurskyddshänsyn. Här bör dock det kontextuella sammanhanget beaktas. Flertalet remissinstanser hänvisade vid lagens tillkomst till forskning i Tyskland som ansågs visa på en större brutalitet vid judisk slakt. Mellankrigstidens Sverige var även en ledande nation inom rasbiologisk forskning. Sett i denna kontext synes det dåtida förbudet snarare vara en följd av allmän opinion än baserat på djurskyddshänsyn. Opinionsbaserade begränsningar av mänskliga fri- och rättigheter kan enligt Europadomstolen inte anses syfta till uppfyllandet av ett trängande samhälleligt behov. Det är

således av intresse att diskutera huruvida spår av tankarna bakom 1937 års lag ännu föreligger i dagens djurskyddslag. Detta kan dock endast uppgå till spekulationer.

Som nämnts i avsnitt 3.2 argumenteras emellertid inom vissa led idag för djur som bärare av ”moral rights”. Med anledning därav kan det tänkas argumenteras för ett likställande av djurskyddshänsyn med ett trängande samhällsligt behov.

7.1.2.3.2 “Proportionate to the legitimate aim pursued”

Begränsningens ändamål kan som ovan nämnts anses vara skydd för moral. Vid en bedömning av huruvida förbudet mot slakt utan föregående bedövning är proportionerligt jämte detta ändamål skall hänsyn tas till omständigheterna i det enskilda fallet, den konventionsstadgade rättigheten i fråga samt begränsningens art. Viktigt att påpeka här är det faktum att all slakt, oavsett om denna sker med föregående bedövning eller inte, innebär en viss mängd av lidande och stress för djuret. Denna mängd kan antas bero på flertalet faktorer, exempelvis omständigheter under samt längden av transport, förhållanden vid slaktögonblicket samt slaktpersonalens behandling av djuren. Att ge sig i kast med att för en proportionalitetsbedömning ”mäta” eller ”jämföra” lidandet vid konventionell slakt med lidandet vid dhabh eller shechita kan således antas vara en alltför komplex uppgift.

Slutligen kan diskuteras huruvida slakt utan föregående bedövning kan anses oförenlig med Europakonventionens grundvalar. Enligt artikel 1, tilläggsprotokoll 1 skall djurägares äganderätt till sina djur lämnas okränkt. Således kan argumenteras för att en särskild slaktmetod inte kan anses oförenlig med Europakonventionens grundvalar. Det kan därutöver tilläggas att Europadomstolen har uttalat en relativt vid tolkningsmarginal för de enskilda staterna gällande relationen mellan stat och religion. Detta talar med andra ord för att djurskyddslagens förbud mot slakt utan föregående

bedövning kan anses utgöra en legitim begränsning av religionsfriheten i artikel 9.

7.2 Avslutande reflektion

I denna avslutande reflektion skall inledningsvis återkopplas till den i avsnitt 1.1 nämnda motion, vari ett förbud mot import av halal- och kosherkött föreslås. Som analyserats i föregående dels diskussion synes 14 § djurskyddslagen i dagsläget inte utgöra någon begränsning av religionsfriheten i artikel 9 med hänsyn till tillgången på halal- och kosherkött. Genomförs däremot sådant, i motionen föreslaget importförbud är det emellertid sannolikt att situationen blir en annan. Huruvida en sådan begränsning kan anses legitim kräver enligt ovanstående diskussion¹⁰⁹ en komplex bedömning av flertalet faktorer samt en, i många fall svår, balansgång mellan religionsfrihet, djurskydd och moral.

Att grundläggande religiösa traditioner är kriminaliserade i svensk lag kan givetvis anses problematiskt. Religiös slakt som religionsutövande är idag ett relativt obebändert rättsområde med blott ett avgörande från Europadomstolen. Frågan kring religiös slakt är mot bakgrund av religionsfrihetens grundläggande funktion i ett demokratiskt samhälle i hög grad ett aktuellt område vars gränser förhoppningsvis närmare klargörs i framtiden.

¹⁰⁹ Se avsnitt 7.1.2 – 7.1.2.3.2.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden

SOU 1997:41 Staten och trossamfunden – Rättslig reglering.

SOU 1999:9 Att slakta ett får i Guds namn – om religionsfrihet och demokrati.

Propositioner

Prop. 1937:188 Med förslag till lag angående slakt av husdjur.

Prop. 1987/88:93 Om djurskyddslag, m.m.

Prop. 1993/94:117 Inkorporering av Europakonventionen och andra fri- och rättighetsfrågor.

Utskottsbetänkanden

1986/87:JoU4 Om djurskyddslagstiftningen m.m.

Övrigt riksdagstryck

Mot. 2017/18:2381 Richard Jomshof (SD), Förbud mot halal- och koscherslakt.

Elektroniska källor

Benfalk, Christel och Algers, Bo, *Akut och kronisk stress av svin i samband med slakt*, SLU, 2018-05-25, <<https://www.slu.se/institutioner/husdjurens-miljo-halsa/forskning/forskningsprojekt/akut-och-kronisk-stress-av-svin-i-samband-med-slakt/>>, besökt 2018-11-22.

Code rural et de la pêche maritime, art. R214-70. <<https://perma.cc/XY88-PWYJ>>, besökt 2019-01-02.

Pew-Templeton Global Religious Futures Project, *Religious Demography: Affiliation*,
<http://www.globalreligiousfutures.org/countries/sweden#/?affiliations_religion_id=0&affiliations_year=2020®ion_name=All%20Countries&restrictions_year=2016>, besökt 2018-11-23.

Övrigt

Jordbruksverket, 2018-4, *Djurskyddsbestämmelser: Gris*, Jordbruksinformation.

Jordbruksverket, 2018-5, *Djurskyddsbestämmelser: Nötkreatur*, Jordbruksinformation.

Jordbruksverket, 2018-6, *Djurskyddsbestämmelser: Får och Get*, Jordbruksinformation.

SJVFS 2012:27 Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd om slakt och annan avlivning av djur.

The Law Library of Congress (2018), *Legal Restrictions on Religious Slaughter in Europe*. Global Legal Research Center.

Litteratur

Bernitz, Ulf och Kjellgren, Anders (2014), *Europarättens grunder*, 5 uppl. Stockholm: Marknadsrättsförlaget och Norstedts Juridik.

Danelius, Hans (2015), *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis: En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*, 5 uppl. Stockholm: Norstedts Juridik.

Enkvist, Victoria (2013), *Religionsfrihetens rättsliga ramar*. Uppsala: Iustus Förlag.

Fahlbeck, Reinhold (2015), 'Religionsfrihet och mänskliga rättigheter'. *Juridisk Tidskrift*, nr 1 2014-15 s. 17-27.

Gerards, J. och Fleuren, J. (2014), *Implementation of the European Convention on Human Rights and of the Judgments of the ECtHR in National Case Law: A comparative analysis*. Cambridge: Intersentia Publishing Ltd.

- Gerards, Janneke (2013), 'How to improve the necessity test of the European Court of Human Rights'. *International Journal of Constitutional Law*, Vol. 11(2) s. 466-490.
- Gerards, Janneke (2018), 'Margin of Appreciation and Incrementalism in the Case Law of the European Court of Human Rights'. *Human Rights Law Review*, Vol. 18(3) s. 495-515.
- Karlsson, Pia och Svanberg, Ingvar (1995), 'Moskéer i Sverige: En religionsetnologisk studie i intolerans och administrativ vanmakt'. *Tro & Tanke*, 1995:7. Uppsala: Svenska kyrkans forskningsråd.
- Letsas, George (2012). *The ECHR as a Living Instrument: Its Meaning and its Legitimacy*. University College London: Faculty of Laws.
- Pozzi, P.S., Geraisy, W., Barakeh, S. och Azaran, M. (2015), 'Principles of Jewish and Islamic Slaughter with Respect to OIE (World Organization for Animal Health) Recommendations'. *Israel Journal of Veterinary Medicine*, Vol. 70(3) s. 3-16.
- Roffee, James A. (2014), 'No Consensus on Incest? Criminalisation and Copatibility with the European Convention on Human Rights'. *Human Rights Law Review*, Vol. 14(3) s. 541-572.
- Rosen, S.D. (2004), 'Physiological insights into Shechita'. *Veterinary Record*, Vol. 154(24) s. 759-765.
- Sällvik, K., Lundgren, A-K., Gebresenbet, G., Rantzer, D., Gustafsson, G., Svendsen, J. och Jeppsson, K-H. (2004), *Transport av slaktsvin från gård till slakteri – Studier av klimat, beteende och vibrationer i bilen, skador på djuren samt förslag på förbättringar*. Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för jordbrukets biosystem och teknologi, Rapport 130.
- Terlouw, E.M., Arnould, C., Auperin, B., Berri, C., Le Bihan-Duval, E., Deiss, V., Lefèvre, F., Lensik, B.J., Mounier, L. (2008), 'Pre-slaughter conditions, animal stress and welfare: current status and possible future research'. *Animal*, Vol. 2(10) s. 1501-1517.
- Zoethout, C.M. (2013), 'Ritual Slaughter and the Freedom of Religion: Some Reflections on a Stunning Matter'. *Human Rights Quarterly*, Vol. 35(3) s. 651-672.

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 2000 s. 622

NJA 2004 s. 840

NJA 2006 s. 467

NJA 2013 s. 502

Europadomstolen

Akkum and Others v. Turkey, no. 21894/93, ECHR 2005-II (extracts).

Association Rhino and Others v. Switzerland, no. 48848/07, 8 mars 2012.

Bayatyan v. Armenia [GC], no. 23459/03, ECHR 2011.

Biblical Centre of the Chuvash Republic v. Russia, no. 33203/08, 13 oktober 2014.

Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland [GC], no. 45036/98, ECHR 2005-VI.

Cha'are Shalom ve Tsedek v. France [GC], no. 27417/95, ECHR 2000-VII.

Eweida and Others v. the United Kingdom, nos. 48420/10, 36516/10, 51671/10 & 59842/10, ECHR 2013 (extracts).

Francesco Sessa v. Italy, no. 28790/08, ECHR 2012 (extracts).

Fränklin-Beentjes and CEFLU-Luz da Floresta v. the Netherlands, no. 28167/07, 6 maj 2014.

Hassan and Tchaouch v. Bulgaria [GC], no. 30985/96, ECHR 2000-XI.

Herrmann v. Germany [GC], no. 9300/07, 26 juni 2012.

İzzettin Doğan and Others v. Turkey [GC], no. 62649/10, ECHR 2016.

Jehovah's Witnesses of Moscow and Others v. Russia, no. 302/02, 22 november 2010.

Jeronovičs v. Latvia [GC], no. 44898/10, ECHR 2016.

Kalaç v. Turkey, no. 20704/92, ECHR 1997-IV.

Kokkinakis v. Greece, no. 14307/88, 25 maj 1993, series A no. 260-C.

Konstantin Markin v. Russia [GC], no. 30078/06, ECHR 2012 (extracts).

Leyla Şahin v. Turkey [GC], no. 44774/98, ECHR 2005-XI.

Lingens v. Austria, no. 9815/82, Series A no. 103, 8 juli 1986.

Miroļubovs and Others v. Latvia, no. 798/05, 15 december 2009.

Petrovic v. Austria, no. 20458/92, ECHR 1998-II.

Rasmussen v. Denmark, no. 8777/79, series A no. 87.

S.A.S. v. France [GC], no. 43835/11, ECHR 2014.

Serif v. Greece, no. 38178/97, ECHR 1999-IX.

Soering v. the United Kingdom, no. 14038/88, 7 juli 1989, series A no. 161.

Svyato-Mykhaylivska Parafiya v. Ukraine, no. 77703/01, 14 september 2007.

The Sunday Times v. the United Kingdom (No. 1), no. 6538/74, Series A no. 30, 26 april 1979.

Vajnai v. Hungary, no. 33629/06, ECHR 2008.

Vörður Ólafsson v. Iceland, no. 20161/06, ECHR 2010.